

Разходка из някои от еврейските обекти в София през 30-те години на 20 век

Нисим Коен

Неотдавна писах за молитвените домове на софийските евреи през 30-те години. Сега искам да спра вашето и на бъдещите историци внимание върху някои обекти, които показват интензивния живот и интересния бит на софийските евреи. Описвам обектите не по тяхната важност и място в еврейския живот, а така както са се запазили в остарялата ми памет.

- БИКУР ХОЛИМ - в превод лечебница, или клиника, както е модерно да се казва днес. Хубава къща с голям двор, която се намираше на ъгъла ул. „Осогово” и ул. „Три уши”. Когато се говори за Бикур Холим, веднага в съзнанието изниква слабата и висока фигура на Соломон Пинкас или както си го знаехме Соломон ел фелдшер. Лекари евреи лекуваха изнурените от деца и грижи бедни хорица, но флагмана беше Соломон ел фелдшер. Той обикаляше неуморимо от дом в дом, даваше съвети на лежащо болни, поставяше вендузи, казваше как да се гледат бебета, кому ще даде мехлем, кому сироп и утеха. Не искам да омаловажавам ролята на д-р Персиадо Рахамимов при отглеждането на децата, нито пък на лекарите в Ючбунар - Примов, Барухов, Бохоров, Бурла, които пешком или с малки фиатчета обикаляха квартала. Обикновено през седмицата в салона беше тихо, посетителите, главно жени, бяха малко, но... дойдеше ли събота салона се изпълваше. Само тогава, на шабат, жените имат възможност да помислят за себе си, пък и в Бикур Холим ще разменят някоя дума със съседка, приятелка или пък ще се запознаят с някого. Освен с лекуване в Бикур Холим имаше и друга социална дейност – на някого дрехи ще намерят, другиму някой лев за лекарства ще дадат, на трети чеиз ще съберат. След завръщането ни от принудителното изселване сградата и дворът на Бикур Холим се използваша за еврейска детска градина - в която са играли сегашните 60-70 годишни.

- БЕТ-АМ - народен дом, изграден около 1934 година от съдружие между банка „ГЕУЛА” и ционистическите организации в България Намира се на ъгъла на бул. „Княгиня Клементина”

(сега „Ал Стамболийски“) и ул. „Антим първи“. От към ул. „Клементина“ бяха банката, на ъгъла кафенето на Шако, а между тях - вход към читалнята - библиотека на първия етаж – там, където днес се помещава читалище „Емил Шекерджийски“. То се финансираше и поддържаше от банка Геула. Уредникът Ански се грижеше всичко да е наред и да има условия за културен живот. От към ул Антим първи бе магазина за зарзават на Нисо Коен - ла Америка, баща на партизанката Жули Коен. На втория етаж - грамадния салон (сега зала Йерусалим). В този салон на ционистическия празник ЙОМ АШЕКЕЛ и по други поводи са звучали пламените речи на лидерите на ционистическото движение Яко Барух от Общите ционисти и Хаим Фархи от Поале-Цион. На третия етаж, където днес е ресторанта, имаше салон със средна големина за провеждане на партийни или други събрания с ограничена аудитория. Помня, в тази зала, през 1939 година след аншлуса на Австрия и окупацията на Судетската област от Германия, след инвазията на Япония срещу Китай, една плуга на Ашомер Ацаир проведе публичен съд над войната и осъди нея и подпалвачите ѝ (но това не спря жестоката касапница). На този етаж бяха и канцелариите на ционистическите организации. На горния етаж бяха пък канцелариите на младежките организации Ашомер Ацаир, Макаби, а пък Акива и Акара тук провеждаха и своята дейност.

- БАНКИ - споменах за банка ГЕУЛА, която освен офиса си при Бет-ама откри и друг на мястото на сегашния ЦУМ - в началото на бул. „Мария Луиза“. Освен ГЕУЛА, имаше и други банки като банка „Труд“ на ул. „ Княз Борис“ и „Нишка“, банка „Шалом“ - струва ми се, че в даден момент двете банки се обединиха, банка „Братство“ - те в болшинството си изникнаха след голямата световна икономическа криза и с тяхно съдействие се създадоха условия за развитие на еврейския бизнес, както и за изграждане на жилища. В Красно село, Павлово и Лагера бяха изградени така наречените Еврейски кооперации.
- БОЛНИЦА ПАМЕТНИК НА ЗАГИНАЛИТЕ ВЪВ ВОЙНИТЕ БЪЛГАРСКИ ЕВРЕИ - изградена е в началото на 30-те години на мястото на стари еврейски гробища , в района на бившата Вайсова воденица - участъка, заграден от улиците „Марко Балабанов“, „Позитано“ и сегашната „Димо Хаджидимов“. Изградена, както показва името, в памет и слава на загиналите във войните български евреи. Злосторни ръце са демонтирали паметните

плочи с имената на загиналите. Да се надяваме, че в близко време добри ръце наново ще монтират плочите и пак ще можем да сложим цветя пред имената на тези, които дадоха живота си за България. Мнозина от нашите сънародници, около 70-годишни, са се родили в нея, мнозина са оперирани под вещите ръце на д-р Израелов. След войната и след закриване на поликлиниката при Бет-ама болницата бе възстановена. В нея работиха д-р Анжел Аструк, д-р Р. Нисимов, д-р Жак Барухов и много други, а пък главен администратор бе Бито Аладжем. В началото на 50-те болницата бе преостъпена на Клиниката по ендокринология.

- ЕВРЕЙСКИ УЧИЛИЩА – за тях писаха Мати Албухайре в Годишника, както и Исак Леви в Еврейски вести. За тях има много още да се пише, като спомени, проучвания, анализ на педагогична дейност. Аз искам да се спра на Ючбунарското училище като средище на еврейската младеж. Обширен двор (по тогавашните ни представи), заграден от изток от ул. „Осогово” и гимнастическия салон, новата сграда от север, от запад старата сграда и от юг ул. „Позитано” и стената на синагогата. Оформиха се три зони - зона на Ашомер Ацаир (южното крило), зона на Макаби – (централно крило) и зона на Бетар - (източно крило). Ашомер Ацаир ползваше и стаите на старата сграда за своите сбирки (асефот). Обикновено училищните занимания продължаваха до 5 часа след обяд, след което чантите се оставяха в някой ъгъл или стена и започвахме нашите игри и .... спорове. Масовите игри бяха маханаим - вид ръчна топка или нещо подобно на „консули”, както сега я наричат децата, волейбол, а пък замрачи ли се, започваха хората и песните. Споменах за спорове – те бяха непрекъснато, повече или по-малко дружелюбни, да не кажа разгорещени, и всичко се въртеше около това какъв е пътя за създаване на еврейска държава. Имаше и други спорове с младежите около Еврейското читалище, но те бяха на друга основа - класовата борба, има ли еврейска нация, сталинското определение за нацията и други. Спорехме, ругаехме се и накрая всеки си оставаше с неговото мнение. В училището се провеждаха така наречените „мифкадим”- нещо подобно на паради и те се правеха с голяма тържественост. Голямо събитие беше също и „ЙОМ АШЕКЕЛ” – ден на ционизма. Тържествата започваха в училището, всички в своите униформи, Макаби – бели ризи и сини панталони или пък бял гимнастически екип, Ашомер Ацаир - сиви зефирени ризи и кърпи на врата в съответен за възраста цвят- зелени, сини и черни и всяка квуца и плуга със свое знаме. Правеше се манифестация из града като се стигаше по-

далеч и по-близо от Бет-ама (и тук не минаваше без спорове между ръководителите, с или без Бетар, по какъв ред ще се наредат съответните организации), а пък музиката на Макаби винаги беше начело. Всичко завършваше с голямо събрание в Бет-ама, за което споменах по-горе.

Споменах за Ашомер Ацаир - когато нотабилите (по изразу на Буби Ардити) се ядосваха за нещо на това движение веднага последваше санкция - не допускане в двора на училището, което принуждаваше шомримите да се събират в градската градина, а по някое време те си наеха клуб - на ул. „Клементина” между „Шар планина” и „Осогово” в къщата на Кацуни. Не споменах тук организациите Акива и Акара, които както споменах бяха в Бет-ама. През това време в Централното еврейско училище се помещаваше и техническото училище на „ОРТ”, който даде техническо образование на много наши сънародници.

- **ЕВРЕЙСКИ ЧИТАЛИЩА** - Имаше читалище „Х.Н.БЯЛИК” - създадено около 1926 година. Знам, че през 1935 година то бе разтурено от органите на полицията, за него нямам спомен. Исак Мошев публикува в Годишника на организацията (год. 1974, стр. 89) обширна статия под надслов „Прогресивната дейност на Еврейското народно читалище „Хаим Нахман Бялик”. Искам да вярвам, че и някой друг ще изследва и ще пише за него... Еврейското читалище „Емил Шекерджийски” по същество е приемник и продължител на еврейското читалище „Х.Н. Бялик”. Създадено е през 1936 година. Помещаваше се на ул „Леге” № 12, което аз не помня. Зная само че там са действали Хаим Бенадо, Валери Петров, Анжел Вагенщайн и плеяда други. Помня обаче читалището, което се помещаваше ту от северната, ту от южната страна на ул. „Клементина” близо до ул. „Стефан Стамболов”. Помня внимателната библиотечарка Берта Исакова по късно Калаора, която заприказваше всеки нов посетител, готова да помогне на всеки да намери интересната книга. Писателят Хаим Бенадо – дългогодишен секретар и председател на читалището е публикувал статия в Годишника (1975 г) под наслов „Страници към историята на Еврейското народно читалище в София 1936-1943 г.” В читалището беше концентрирана онази част от евреите неционисти, близки до идеите и целите на БРП и РМС. Тук се възпитаха и получиха революционно кръщение десетки млади борци против фашизма. Трудно е да изброим всички, но между тях са Менахем (Мико) Папо, Синто Арама, Алберт Ваена, Мико Израел Алберт Коен, Ничко Натан и много други. Читалището просъществува до 1943 година когато бе разтурено съгласно

разпоредбите на ЗЗН и бе възстановено след войната като Еврейско народно читалище „Емил Шекерджииски”. В статия от Нисим Алфандари и Исак Бераха (Годишник, 1977 година) със заглавие „Светилник за просвета и култура - читалище Емил Шекерджииски” се разказва за дейността на читалището след войната

- ОРГАНИЗАЦИЯ „ТОШАВИМ” - организация на евреите кореняци, родени в София. Клубът ѝ се намираше на ул. „Клементина” – срещу Бет-ама. В него членуваха предимно еснафи, като развиваше благотворителна дейност. В края на 30-те години в него масово се включиха и младежи, и то им служеше като прикритие за пропагандиране на левите идеи.

И така ул Клементина привечер кипеше от шумни младежки групи, които я ползваха като стъргало и ако се заслушаш в разговорите ще чуеш мнения за книги, за политическото положение, отношението към подготвяната война, класовата борба, националния въпрос и ред още, примесено, разбира се, с вкусните пясно пържени картопки, които сега по английски маниер наричат чипс.

- ЕВРЕЙСКО СПОРТНО ДРУЖЕСТВО „АКОАХ” - ползваше за седалище едно малко магазинче на улиците „Странджа” и „Клементина”. С добрата си спортна дейност и особено в областта на футбола бе на уважаване и участваше в градски състезания След войната физкултурното дружество Акоах бе възстановено. Клубът беше на ъгъла на ул. „Позитано” и „Опълченска”, мисля, че беше в къщата на Береджик. Главно действащо лице беше Марко Исаков. Дружеството организира много младежки спортни лагери, както и участваше в градски състезания.

По късно, около 1940 година се създаде и спортно дружество „Възраждане”, пак като форма за масова агитационна дейност на левите сили. То се помещаваше на улиците „Позитано” и „Одрин”. Душата, двигателят на това дружество беше Видка Харавон-Леви, загинала като партизанка със съпруга си и съратник Йосиф Леви край чукарите на с. Брусен.

- Имаше и организация –ложа „КАРМЕЛ” на Бней Берит, клубът на която се намираше на пасаж Свети Никола близо до ул. „Търговска”. Ложата бе забранена от клаузите на ЗЗН.

- **СТАРОПИТАЛИЩЕ** - В Лозенец, където сега се помещава Бет Авот бе сградата на еврейското старопиталище, в което десетки самотни хора намираха подслон и утеха. През есента на 1943 година, случайно посетих София и намерих подслон в сиропиталището за няколко дни. Все още в него имаше живущи. Тази сграда претърпя доста промени - дълго време е била детска градина „Ани Вентура”, а пък от пролетта на 2000 година след сериозно преустройство и бе дадено звучното и справедливо име Бет Авот (дом за нашите родители).
- **СИРОПИТАЛИЩЕ** - В някогашния край на София, близо до Руски паметник и игрище „Славия”, се намира сградата на бившето еврейско сиропиталище. То е създадено още по време на царуването на Фердинанд, за да отговори на на потребностите - многото сираци евреи от Балканската и Първата световна война. За живота в сиропиталището подробно пише Драгомир Асенов в книгата „Големият каменен дом”. В годините след войната тази сграда стана Техническо училище на организацията ОРТ, с което осигури квалифицирано професионално ориентиране на стотици младежи.

Август - септември 2006